

ЕТИЧНО ЗАВЕЩАНИЕ – НОВИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ВОЛЯТА С ОГЛЕД НА СМЪРТ

СТОЯН СТАВРУ

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

stoyan_stavru@gmail.com

ETHICAL WILL - NEW DIMENSIONS OF WILL IN CASE OF DEATH

STOYAN STAVRU

Institute for the Study of Societies and Knowledge, BAS

Abstract

The article examines a very unknown in Bulgaria statement in the case of death - the so called "ethical will". Bulgarian inheritance law defines the (legal) will as an act by which a person aged 18 years dispose of his property after his death. The ethical testament is a statement by which a person makes a message that is ethically significant to him to his relatives and descendants, and in some cases (it is not obligatory) he relates to this message with certain property disposals usually with belongings that have personal and emotional value for it. The various relations between the legal and ethical legacy, as well as the possible legal consequences of an ethical testament, are considered.

Keywords: will, ethics, law, statement in the case of death, will, directives

1. Има ли място за етика в наследственото право?

1.1. Българското законодателство е изключително предпазливо при признаването на правни последици на *едностранни волеизявления*, направени *с оглед на смърт*. Съгласно чл. 26, ал. 1, предл. 4 ЗЗД договорите върху неоткрити наследства са нищожни,

като това правило – по силата на чл. 44 ЗЗД, се прилага и по отношение на едностранните сделки. Българското законодателство познава два вида едностранни правни сделки, които произвеждат своите имуществени последици (property will) след настъпването на смъртта на техния извършител: *завещанието* по чл. 13 ЗН и *едностранния акт за учредяване на фондация* с оглед на смърт по чл. 33, ал. 1 ЗЮЛНЦ.

Други две позволени от българското законодателство волеизявления, които обаче нямат неимуществен характер, а представляват разпореждания, с които лицето забранява или допуска извършването на определени действия с неговото тяло, след като настъпи смъртта му (body will), са:

- изричното писмено *несъгласие за вземане* на органи, тъкани и клетки след смъртта (чл. 20 ЗТОТК),

- писменото *съгласие за използване* след смъртта на лицето на неговото тяло за целите на обучението и за научни изследвания във висшите медицински училища (чл. 2, т. 1 от Наредба № 2 от 18.05.2012 г. за реда, по който телата на починали лица могат да се използват за целите на обучението и научните изследвания във висшите медицински училища).

Българското законодателство не познава т.нар. „*медицинско завещание*“ – „завещание“, което имат действие приживе (living will), за случаите, когато направило го лице трайно изпадне в състояние на неспособност да формира и да изразява своята воля, включително във връзка с продължаването или за преустановяването на неговото лечение. Подобно „медицинско завещание“ обикновено

- даван конкретни указания (health care directives, advance care plans) за това какви медицински действия могат и какви не трябва да бъдат извършвани с лицето, и

- посочва здравен пълномощник (health care proxy, durable power of attorney for health care decisions), който да изразява воля от името и за сметка на лицето.

Българското законодателство не познава и т.нар. „етично завещание“ (ethical will), което имат за цел да предаде определено етично послание към потомците на завещателя, включително като създаде за тях нравствени задължения за воденето на определен начин на живот или за осъществяването на конкретни действия спрямо точно определени лица. Поради разнообразните функции, които могат да бъдат възложени на етичното завещание, то може да съдържа в себе си не само чисто етично, но и юридически релевантно съдържание.

1.2. Българското наследствено право дефинира завещанието като акт, с който едно навършило 18 години лице се разпорежда със своето имущество за след смъртта си (чл. 13 ЗН). *Етичното завещание* е *изявление*, с което едно лице отправя определено етически значимо за него послание към свои близки, роднини и потомци, като в някои случаи (без това да е задължително) свързва с това послание и с извършването на определени имуществени разпореждания, обикновено с вещи, които имат лична и емоционална стойност за него.[1] Като исторически корени на етичното завещание се посочва[2] юдео-християнската традиция и специално описаното в Генезис 49:1-33 послание на Якоб към неговите синове, от които той иска да бъде погребан не в Египет, а в Ханаан.

Етичното завещание може да е направено *в полза* на роднини (обикновено деца или други низходящи) на завещателя, но може да има за свой адресат и други негови близки, приятели или познати. В най-широката си форма етичното завещание би могло да съставлява текст, отворен към всеки възможен читател (всеки човек от бъдещето) и съдържащ универсално послание. В този случай обаче то загубва своето юридическо значение и се превръща в изцяло етично послание.

Следва да се отбележи, че *изразът* „етичното завещание“ не е юридически прецизен, тъй като българското законодателство познава единствено посоченото по-горе завещание като акт на имуществено разпореждане за действие за след смъртта на съответното лице (чл. 13 ЗН). Етичното завещание би могло да има и правни последици, които ще бъдат разгледани по-долу, но те са по-скоро допълнителна част от неговото съществуване. Във всички случаи обаче етичното завещание има определено морално значение. В настоящото изложение ще бъде използван изразът „етично завещание“, който се противопоставя на израза „имуществено завещание“ – завещание, направено по реда на чл. 13 ЗН. Навсякъде където по-долу думата „завещание“ е използвана самостоятелно, се има предвид именно завещание по чл. 13 ЗН, а винаги когато казаното се отнася до етичното завещание, последното е обозначено изрично с израза „етично завещание“.

Няма *изисквания* към *формата*, в която трябва да бъде направено етичното завещание. То може да бъде обективизирано като писмен документ (най-често писмо) [3], но може също така да бъде записано като аудио или видео съобщение или да бъде оформено като презентация. [4] Етичното завещание може да бъде направено и като художествен текст – например: специално създадена за целта поема

(песен), или пък като произведение на изобразителното изкуство – например картина, която отправя определено послание към конкретно лице. [5]

Няма изисквания и към *съдържанието* на етичното завещание. Обикновено, когато е направено във формата на писмо (legacy letter), в структурата на етичното завещание биха могли да се включат три сравнително обособени части:

- *конкретен разказ* (споделяне на опит, описание на ключово събитие) на преживяна от автора на завещанието лична или семейна история съдържаща определен наратив и смисъл (story telling);

- *пожелание за определено бъдеще* (даване на благословия, изразяване на надежда и благодарност) на адресата на етичното завещание, в което се разгръща желан от завещателя личен или семеен хоризонт (future wiling);

- *предаване на убеждения* чрез отправяне на ценностно послание и искане за придържане към определен ценностен ред (value passing). В тази заключителна част на етичното завещание може да бъде извършено и разпореждане с вещи с изключителна лична стойност, указания относно начина на погребение, както и уточняване на волята или мотивите на завещателя с оглед на друго, направено от него имуществено завещание.[6] Именно включването на подобни добавъчни волеизявления води до поставянето на въпроса за юридическите последици на етичното завещание.

2. Правни последици на етичното завещание

Съдържанието на етичното завещание определя характера на неговите последици. Тези последици биха могли да бъдат морални и

юридически. Нека първо се спрем върху правните последици на етичното завещание.

2.1. На първо място, етичното завещание може да доведе до **възникването на нравствен дълг** по смисъла на чл. 55, ал. 2 ЗЗД. Съществуването на нравственият дълг има важно юридическо значение, тъй като може да представлява *основание за настъпването на имуществено разместване*. Принципът на недопустимост на неоснователното обогатяване задължава всеки, който е получил нещо без основание или с оглед на неосъществено или отпаднало основание, да го върне (чл. 55, ал. 1 ЗЗД). Съзнателното изпълнението на нравствен дълг не води до възникването на неоснователно обогатяване. Съгласно чл. 55, ал. 2 ЗН не може да иска връщане онзи, който съзнателно е изпълнил един свой нравствен дълг. Нравствен дълг би могъл да възникне в резултат от послание, отправено от автора на едно етично завещание и прието от неговия адресат, когато това послание отговаря на утвърдените в обществото морални представи.

Така *например* баща може да поиска от своя син да се грижа за дете, което бащата искал, но не е успял да осинови докато е бил жив. Приемането в този случай на етичното завещание от страна на сина би довело до възникването в негова тежест на нравствен дълг, но за да се приложи разпоредбата на чл. 55, ал. 2 ЗЗД, освен наличието на обективно съществуващ нравствен дълг, ще е необходимо и съзнателно осъществяване на всяко отделно изпълнение по него.[7] Изпълнението е съзнателно, ако лицето осъзнава, че поведението му отговаря по съдържание на съществуващ в негова тежест морален дълг.[8]

Без значение за приложението на чл. 55, ал. 2 ЗЗД са *мотивите*, поради които лицето съзнателно съобразява поведението си със съдържанието на този нравствения дълг. Такъв мотив би могъл да представлява и наличието на етично завещание. Съзнателно изпълнилият волята на завещателя адресат на едно етично завещание не би могъл да твърди впоследствие, че направените от него плащания са без основание и да търси тяхното връщане на основание принципа за недопустимост на неоснователното обогатяване;

2.2. На второ място, етичното завещание може да има значение във връзка с *уговарянето на завещателна тежест* по друго имуществено завещание на същия завещател. Съгласно чл. 17, ал. 1 ЗН завещателните разпореждания могат да бъдат направени под условие или тежест. Всеки заинтересуван може да иска изпълнение на наложените със завещанието тежести, макар и неизпълнението на същите да не влече след себе си унищожаването на завещателното разпореждане (чл. 18 ЗН). Тежестта е специфичен *модалитет* на завещателната воля, който съставлява част от допълнителното съдържание на акта на имуществено разпореждане на едно лице с действие за след неговата смърт (чл. 13 ЗН).

Направено етично завещание би могло да води до възникването на тежест за своя адресат с правните последици по чл. 18 ЗН единствено ако този адресат е едновременно с това адресат и на завещание, направено по реда по чл. 13 ЗН, което е обективизирано *в един и същ документ* заедно с етичното завещание (и са спазени всички изисквания на закона относно формата на завещанието). Само тогава искането на завещателя за определено поведение от страна на конкретен наследник/заветник ще представлява тежест, явяваща се

част от направеното в полза на този наследник/заветник имуществено разпореждане с оглед на смърт. Приемане на имущественото завещание от неговия адресат ще води до възникване и на юридическо задължение за изпълнение на описаната в етичното завещание тежест. В този случай етичното завещание ще се явява част от завещание по чл. 13 ЗН, в която е описана подробно поставена от завещателя тежест и от юридическа гледна точка ще следва неговата съдба.

Проявяването на по-голяма чувствителност към ценностните послания на наследодателя би могло да обуслови *de lege ferenda* признаването на възможност в полза на завещателя да поставя тежест за наследника/заветника по едно вече направено от него завещание *с отделен документ*, какъвто би могъл да бъде и етичното завещание. В този случай обаче етичното завещание следва да е направено във формата по чл. 24 или 25 ЗН.

2.3. На трето място, етичното завещание може да има значение с оглед преценката за ***нищожност на имуществено завещание*** с оглед на ***мотивите*** за неговото извършване. Съгласно чл. 42, б. „в“ ЗН завещателното разпореждане е нищожно, когато изразеният в завещанието мотив, поради който единствено е направено разпореждането, *е противен* на закона, на обществения ред и на добрите нрави.

Етичното завещание е документ, от чието съдържание може *да се съди* за това: а) какъв е бил мотивът, поради който завещателят е извършил завещателно разпореждане по чл. 13 ЗН, и б) дали този мотив е бил единственият за извършването на това разпореждане. Разбира се, мотивът трябва да е бил налице към момента на извършване на завещателното разпореждане и не може да се „добавя“

след това. Тълкуването на волята, включително на мотивите на завещателя, може да бъде направено въз основа не само на текста на извършеното от него имуществено завещание, но и като се съобрази и оставеното като отделен документ или изявление етично завещание.

Както вече бе посочено етичното завещание може да бъде оформено и като художествен текст или като произведение на изобразителното изкуство, но за да бъде използвано при тълкуването на волята на завещателя, изразена от последния в завещание по чл. 13 ЗН, е необходимо във всеки случай да бъде установено:

а) наличието на достатъчно конкретна връзка между двете изявления (етичното завещание и имущественото завещание), която позволява систематичното им тълкуване, и

б) наличието на достатъчно еднозначно формулирана воля (послание) в етичното завещание, която да посочва мотив за извършване на завещанието по чл. 13 ЗН[9] или да указва поставянето на тежест по чл. 17, ал. 1 ЗН[10].

В тези случаи етичното завещание ще бъде част от един по-широк кръг от доказателства, чрез които съдът може да реконструира действителната волята на завещателя при преценката на правните последици от извършените от него завещателни разпоредения с оглед разпоредбата на чл. 42, б. „в“ ЗН;

2.4. На четвърто място, с етичното завещание може да бъде извършено *опрощаване на недостойнство*. Съгласно чл. 3 ЗН не може да наследява като *недостоеен*: а) който умишлено е убил или се е опитал да убие наследодателя, неговия съпруг или негово дете; б) който е набедил наследодателя в престъпление, наказуемо с лишаване от свобода или с по-тежко наказание; и в) който е склонил или

възпрепятствал наследодателя чрез насилие или измама да направи, да измени или отмени завещание, или който е унищожил, скрил или поправил негово завещание или съзнателно си е служил с неистинско завещание.

Недостойният *може да наследява*, ако наследодателят го е признал изрично за достоен чрез акт с нотариално заверено съдържание или чрез завещание (чл. 4, ал. 1 ЗН). Недостойният, в полза на когото наследодателят е направил завещание, като е знаел причината за недостойнството, без изрично да го е признал за достоен, наследява само в границите на завещанието (чл. 4, ал. 2 ЗН).

При така представената законодателна уредба етичното завещание може да представлява акт на изрично опрощаване на недостойнството на определен наследник, като за целта следва да бъде направено в писмена форма с нотариална заверка на подписа (чл. 4, ал. 1, предл. 1 ЗН). Не виждам пречка в този акт наследодателят да предвиди конкретна *тежест* за наследника, чието недостойнство се опрощава – изпълнението на тази тежест ще може да се иска от всеки заинтересуван, но неизпълнението ѝ няма да е основание за унищожаване на акта на опрощаване и за възстановяване на недостойнството на наследника (чл. 18 ЗН).

3. Разлики между имущественото и етичното завещание

3.1. Най-важната и определяща разлика между етичните и имуществените завещания е свързана с *целта*, която се преследва при тяхното извършване. Ако имущественото завещание има за цел да се определи съдбата на имуществото на едно лице след неговата смърт, то етичното завещание има за цел да изрази определено ценностно

послание, което завещателят иска да остави след своята смърт. Първото се съсредоточава върху *собствеността* (и отговаря на въпроса „как“ ще се разпредели тя след смъртта), докато второто е свързано с *личността* на завещателя (и отговаря на въпроса „защо“ е живял той). Имущественото завещание има по-скоро инструментален характер, докато етичното е в много по-голяма степен свързано с живота на завещателя и смисълът, който той е виждал в него и иска да предаде към своите потомци. Въпреки, че българското наследствено право не разпознава израза „етично завещание“, то признава юридическа валидност не само на имущественото завещание, но и на включени в него уговорки (тежести и мотиви), които имат преимуществено неимуществен характер. Етичното завещание е концепция, която развива потенциала на неимуществените уговорки, разглеждани като допълнителни в рамките на едно завещателно разпореждане, като настоява за тяхното еманципиране в самостоятелен документ със собствено юридическо и етическо значение. По-горе бяха разгледани част от възможните юридически последици на такъв документ, както и ограниченията им в случаите, когато този документ не материализира едновременно и имуществено завещание. Тези юридически измерения на етичното завещание обаче не са определящи за стойността на последното, което се съсредоточава върху предаването на определени морални ценности. Така то поема функции, които са редуцирани сред целите на съвременното секуларно законодателство.

3.2. Именно поради различните цели, които преследват двата типа завещания, за разлика от имущественото [11], *последващото* етично завещание *не отменя*, а обикновено *акмулира* своя смисъл и

ефект с тези на предходното. Етичното завещание, което един човек иска да остави на своите роднини и близки, може да включва и противоречиви послания, които обикновено в своята цялост оказват моралното си въздействие върху своите адресати. Дори и когато имат един и същ предмет и са изразени в различни моменти от живота на наследодателя, последващите морални послания не обезсмислят (обезсилват) предходните. [12] Една от основните характеристики на моралния субект е иманентното съществуване на противоречия в неговия субективен опит. Етичното завещание не може да се абстрахира от тази особеност на моралния живот и трябва да осигури своето действие при зачитането ѝ. Разбира се, включените в едно етично във връзка с друго имуществено завещание тежести и мотиви ще се подчиняват на съдържащите се в ЗН юридически правила, но произвеждането на правните последици на имущественото завещание няма да възпрепятства възникването на моралния ефект на етичното завещание. Една от най-важните морални последици на етичното завещание, която има и юридическо значение, е възникването на нравствен дълг по смисъла на чл. 55, ал. 1 ЗН. Разбира се, този резултат е обусловен не само от съществуването на акт на задължаване, извършен от страна на завещателя, но и от неговото морално интерпретиране от наследниците с оглед съществуващите в обществото представи за добро и зло, правилно и неправилно, справедливо и несправедливо. И тъй като тези представи са динамични, при преценката за наличието на валиден нравствен дълг следва бъде взето в предвид тяхното състояние към момента, в който се поставя въпросът за неговото изпълнение.

4. Етика след правото

4.1. В случаите, при което в едно завещание по чл. 13 ЗН се съдържа в себе си и етично завещание, последното може *да преживее* евентуалната недействителност на имущественото завещание. Такова завещание може да доведе до възникването на нравствен дълг за своя адресат в случаите на *нищожност* на завещанието по чл. 13 ЗН. Нека ги разгледаме последователно.

4.2. На първо място, едно завещание може да бъде *нищожно* поради *неспазване на изискуемата от закона форма* (чл. 42, б. „б“ ЗН). За разлика от етичното завещание, завещанието по чл. 13 ЗН е строго формален акт. То може да бъде направено като нотариално или като саморъчно завещание. Нотариалното завещание (чл. 24 ЗН) се извършва от нотариуса в присъствието на двама свидетели, като завещателят изявява устно своята воля на нотариуса, който я записва така, както е изявена, след което прочита завещанието на завещателя в присъствието на свидетелите. Нотариусът отбелязва изпълнението на тия формалности в завещанието, като означава и мястото, и датата на съставянето му. След това завещанието се подписва от завещателя, от свидетелите и от нотариуса. Саморъчното завещание (чл. 25 ЗН) трябва да бъде изцяло написано ръкописно от самия завещател, да съдържа означение на датата, когато е съставено, и да е подписано от него. Подписът трябва да бъде поставен след завещателните разпореждания. Неспазването на предвидената от закона форма на завещанието води до неговата нищожност като акт на имуществено разпореждане с оглед на смърт. Това юридическо обезсилване на завещателното разпореждане обаче не би следвало да отнема значението му на етично завещание. Тъй като това е последната воля

на починалото лице, тя би могла да бъде съобразена ако не като част от съдържание на възникващи правни отношения, то поне в рамките на възможни морални взаимодействия между наследниците и заветниците на наследодателя. Това „преживяване“ на етичното послание след юридическо разпореждане би имало и чисто практическо значение с оглед приложението на разпоредбата на чл. 55, ал. 2 ЗЗД.

На второ място, едно завещание е нищожно, когато е направено *в полза на лице, което няма право да получава по завещание* (чл. 42, б. „а“ ЗН). Съгласно чл. 2 ЗН не може да наследява нито по закон, нито по завещание: а) който не е заченат при откриване на наследството, и б) който е роден неспособен да живее, като до доказване на противното, този, който е роден жив, се смята за жизнеспособен. Макар и в тези случаи законът да отнема действието на завещанието като акт на имуществено разпореждане, те са особено подходящи за разкриването на потенциала на етични завещания. С етично завещание наследодателят може да отправи определено ценностно послание към останалите си роднини и близки по повод на свои незаченати към извършването на разпореждането потомци, включително като изисква от роднините и близките си извършването на определени действия в полза на такива бъдещи потомци. Именно в случаите, при които правосубектността на адресата на завещателното разпореждане е пречка за пораждаване на неговото действие, правото би могло да отстъпи като правен регулатор пред етиката. Протосубектността на незаченатия и хипосубектността на родения неспособен да живее могат да бъдат обект на интензивни морални задължения, независимо от юридическата невалидност на всички имуществено разпоредителни

актове в полза на посочения назначенат или роден неспособен да живее. Макар и последните да са невъзможен адресат на юридически разпоредителни актове, те биха могли да бъдат център на морални взаимодействия, при уреждането на които е възможно съобразяването на волята на завещателя. Разбира се, съобразяването на тази воля, само по себе си, не е определящо за моралния характер на отношенията между лицата, но приемането, съответно – отхвърлянето ѝ, ще бъде част от моралното обосноваване на различни форми на поведение от страна на роднините и близките на завещателя;

На трето място, едно завещание е нищожно, когато изразеният в завещанието *мотив*, поради който единствено е направено разпореждането, *е противен на закона, на обществения ред и на добрите нрави* (чл. 42, б. „в“, изр. 1 ЗН).[13] Противоречието на единственият мотив на завещателното разпореждане на императивни правила на закона, на обществения ред и на добрите нрави, обезсилва юридическо действие на това завещателно разпореждане, включително и с оглед на предвиденото в чл. 55, ал. 2 ЗЗД. Уговорената в подобно завещание тежест не може да преживее като нравствен дълг, съзнателното изпълнение на който да е основание за настъпването на имуществено разместване в полза на лицето, облагодетелствано от тежестта. Това юридическо обезсилване на прагматично етическото в завещателното разпореждане обаче не означава, че се обезсилва и етическата стойност на етичното завещание. Последното остава да съществува като етично послание, което подлежи на интерпретация и може да насочва към преосмислянето на определени ценности, включително и когато

изпълнението им влиза в противоречие с императивни правила на закона.

До нищожност на завещанието по чл. 13 ЗН води и уговарянето на *тежест, която е невъзможна* (чл. 42, б. „в“, изр. 2 ЗН). Причината за това законодателно разрешение е предположението, че след като завещателят е уговорил невъзможна тежест за лицето, в чиято полза се е разпоредил със свое имущество, то най-вероятно той не е искал това разпореждане да произведе своето правно действие. Въпреки че неизпълнението на една уговорена възможна тежест не е основание за унищожаване на завещанието (чл. 18, ал. 1 ЗН), уговарянето на невъзможната тежест води до една от най-тежките гражданскоправни санкционни последици – нищожност на завещанието (чл. 42, б. „в“, изр. 2 ЗН). Така, въпреки определянето ѝ като несъщинско задължение, тежестта се оказва уговорка, която е изключително важна за правните последици на завещанието. Съвсем отделен въпрос е какво е етичeskото значение на уговарянето на невъзможна тежест. Принципът, според който невъзможното не се дължи, е правен и не следва да се пренася в полето на моралните задължения. Напротив, голяма част от моралните задължения не се интересуват от възможността на тяхното изпълнение, което е и причината моралните конфликти да се преживяват значително по-тежко в субективния живот на личността в сравнение с правните. Именно тази радикална разлика между юридическите и моралните задължения ми дава основание да приема, че тежест, която е невъзможна, има морално значение, включително и при преценката за съществуването на нравствен дълг в хипотезата на чл. 55, ал. 2 ЗЗД. Моралът, за разлика

от правото, не е преимуществено прагматичен дискурс и поради това позволява съществуването на невъзможни морални задължения.

4.3. Преживяване на етичното завещание няма да настъпва, когато завещанието, в което то е било включено, **е отменено** изрично от завещателя. Съгласно чл. 38 ЗН завещанието може да бъде отменено изрично с ново завещание или с нотариален акт, в който завещателят изрично заявява, че отменя изцяло или отчасти предишните си разпореждания. В тези случаи, ако нищо друго не е казано, следва да се приеме, че завещателят обезсилва както правното действие на своите разпореждания, така и етическото значение на своите послания. Когато обаче имущественото завещание е отменено поради извършено от завещателя последващо отчуждаване, преработване или промяна на вещта, която е била обект на завещателното разпореждане (чл. 41, ал. 1 ЗН), съдържащото се в него етично послание ще запазва своята значимост, включително и с оглед преценката за съществуването на нравствен дълг по чл. 55, ал. 2 ЗЗД. Същият извод следва да се подкрепи и когато имуществено завещание не е произвело своето правно действие, тъй като при откриване на наследството завещаната с него конкретно определена вещ не е била собственост на завещателя (чл. 19, ал. 1 ЗН).

4.4. Въпросът за преживяването на етичното завещание се поставя и в случаите, когато завещателното разпореждане е **унищожено** (чл. 43 ЗН).

Първото основание за унищожаването на завещанието е то да е *направено от лице, което по време на съставянето му не е било способно да завещава* (чл. 43, ал. 1, б. „а“ ЗН). Съгласно чл. 13 ЗН способно да завещава е всяко лице, което е навършило 18 години и

което не е поставено под пълно запрещение поради слабоумие и е способно да действа разумно. Когато завещанието е унищожено поради това, че е направено от лице, което по време на съставянето му не е било способно да завещава, това ще води до отпадане на последното не само като основание за настъпване на посоченото в него имуществено размястване (между завещателя и посоченото от него лице – чл. 16 ЗН), но и до отпадането му като основание за запазване на имущественото размястване, извършено в изпълнение на уговорената в това завещание тежест (между адресата на завещанието и третото ползващо се от тежестта лице – чл. 55, ал. 2 ЗЗД). Ще останат, разбира се, чисто етическите измерения на етичното завещание в отношенията между неговите роднини и близки.

Същите изводи следва да се приложат и в случаите на унищожаване на завещанието поради *грешка, насилие или измама завещава* (чл. 43, ал. 1, б. „б“ ЗН). Изрично е посочено, че грешката в мотива е причина за унищожение на завещателното разпореждане само когато мотивът е изразен в самото завещание и единствено поради него е направено разпореждането (чл. 43, ал. 2 ЗН). Българският законодател предвижда различни последици при грешка в мотива на завещанието (чл. 43, ал. 1, б. „б“, предл. 1 ЗН) и в случая, в който мотивът на завещанието е противен на закона, на обществения ред или на добрите нрави (чл. 42, б. „в“ ЗН), макар и в двата случая да изисква мотивът да бъде единственият, поради който е извършено завещанието. За разлика от мотива, който може да доведе до нищожност на завещанието, мотивът, грешката в който е основание за унищожаване на завещанието, трябва да се съдържа в същото завещание, чието унищожаване се иска. Това е и допълнителен

аргумент (аргумент от противното) в полза на възприетата по-горе теза, че мотивът на едно завещание, чиято противност на закона, на обществения ред или на добрите нрави води до неговата нищожност (чл. 42, б. „в“ ЗН), може да се съдържа и в друг акт, различен от самото имуществено завещание, включително и в акт, който има значението на етично завещание.

5. Инфраструктурен шанс за етичното

От направеното кратко представяне на етичното завещание и неговото възможно юридическо прагматизиране в българския наследственоправен контекст, най-вероятно е възможно да се направят различни изводи. Този, върху който бих акцентирал, е свързан с мястото на етичното в сферата на юридическото. Юридизирането на етичното води до заличаване на разликата между право и морал, от което губят както правото, така и етиката.[14] В този смисъл правото не трябва да се опитва да направи правно валидно етичното, а единствено да му предложи такава **инфраструктура** в съществуващата юридическа регулация, при която етичното да разполага с пространства, в които да произвежда своите специфични значения и ефекти. Струва ми се, че *една конкретна стъпка* в полза на подобна инфраструктура в съвременното българско наследствено право би могло да представлява изричното законодателно признаване на възможността за валидно посочване в отделен документ (документи) на мотиви и послания, които да поясняват вече извършени от лицето или негови бъдещи завещания.

БЕЛЕЖКИ

[1] Вж. също *Weill, A.* Healthy Aging: A Lifetime Guide to Your Physical and Spiritual Well-Being. NY, 2005, p. 288.

[2] Вж. *Baines, B.* Ethical Wills: Putting Your Values on Paper Cansas City, 2006, p. 11

[3] Съществуват множество съвсем практически насочени ръководства за създаване на етични завещания. Вж. например *Turnbull, S.* The Wealth of Your Life: A Step-by-Step Guide for Creating Your Ethical Will Spiral-bound. Wenham, 2012. Вж. също *Riemer, R., N. Stampfer* (eds) Ethical Wills & How to Prepare Them: A Guide to Sharing Your Values from Generation to Generation. Woodstock, 2015, където е подчертана връзката между етичните завещания и еврейските традиции, както и *Freed, R.* Your Legacy Matters: a Multi-generational Guide for Writing Your Ethical Will. Minneapolis, 2013, където (p. 1) изрично е посочено, че етичното завещание е „неюридически документ“.

[4] Вж. *Gustke, C.* The Ethical Will, an Ancient Concept, Is Revamped for the Tech Age. – The New York Times, Oct. 31, 2014.

[5] Съществуват множество он лайн инструменти, предназначени специално за създаване на етични завещания. Един от тях е например този, предложен от сайта Everplans (everplans.com) или от сайта Celebrations Of Life (celebrationsoflife.net/ethicalwills/), където се съдържат подробни инструкции относно това какво представлява етичното завещание и как да бъде направено от всеки, който желае това.

[6] Освен чисто психологическия ефект от изготвянето на етични завещания, включително като вид палиативна грижа, те биха могли да имат и юридическо значение.

[7] Вж. подробно **Ставру, Ст.** Изпълнение на нравствен дълг. - Съдийски вестник, 2012, № 4, с. 125–136.

[8] Вж. **Митев, Кр.** Неоснователно обогатяване по чл. 55-58 ЗЗД. С., Сиби, 2014, с. 157.

[9] В този случай тълкувателната стойност на етичното завещание се запазва, независимо от това дали то е част от същия документ, в който е направено имущественото завещание, или е направено като отделен акт.

[10] В този случай етичното завещание трябва да бъде част от същия документ, в който е направено имущественото завещание. Причината за това е, че тежестта е допълнителна уговорка, която не може да извършвана самостоятелно (в отделен документ, различен от завещателното разпореждане, което допълва).

[11] Съгласно чл. 39 ЗН последващото завещание, което не отменя изрично по-раншното, отменя само онези разпоредби в него, които са несъвместими с новите.

[12] Нещо повече, дори и ако липсва документ, озаглавен като „Етично завещание“, такъв може да бъде реконструиран чрез обединяването на всички неимуществени изявления, направени от наследодателя в останените от него завещания, независимо от това които от тях са произвели в крайна сметка своето правно действие. Така етичните измерения на завещателните разпореджания заживяват свой собствен живот, паралелен на юридическите.

[13] Вж. **Тасев, Хр.** Българско наследствено право. Нова редакция: Георги Петканов, Симеон Тасев. С., Сиела. 2000, с. 102.

[14] Друг подобен случай на оказване на сериозен натиск върху етичното да се държи като юридическо е практиката по „кодифициране“ на професионалната етика и оформянето ѝ като „етичен кодекс“ за всеки, упражняващ съответната професия. Вж.

Миков, И. Етическите кодекси между морала и правото. – *Философски алтернативи*, 2008, № 3, с. 83 – 96. Струва ми се, че всяко кодифициране води до обедняване на етиката, която надхвърля конкретните формулировки на юридическото именно благодарение на неопределеността и незавършеността на своите постулати, изискващи от всеки морален субект полагането на лично усилие, което е по-скоро непонятно за адресатите на правото.